

Antoni Bach

Hagiotoponímia

en el nostre país

No anomeno quin país és el nostre perquè, encara que puguem pensar en Catalunya, l'hagiotoponímia de Catalunya no és del tot o exclusivament nostra; en aquest estudi es pot veure un fet d'àmbit més ample que els mateixos Països Catalans i que afecta l'església llatina en els segles medievals. De fet, el lloc i la documentació principal és de Catalunya, i l'objectiu són les comarques centrals i pirinenques. Si hom llegeix la *Geografia Comarcal de Catalunya*, hi trobarà una panoràmica de la toponímia catalana, i en l'índex del darrer volum els hagiotopònims són uns deu mil; una densitat que no crec que estigui superada arreu del món cristià.

El meu estudi es limita als segles IX-XI fonamentalment, i és una reflexió sobre els canvis i les preferències devocionals de la gent de les nostres comarques.

La toponímia d'un país, i més la de Catalunya, és molt nombrosa, perquè té un geografia molt variada, molts poblets i moltes masies que tenen nom propi, i moltes capelles, que existeixen o han existit en molts tossals i altres indrets pintorescos, totes amb el seu patró o titular, que ha estat la Mare de Déu o uns sants; així ha resultat un lloc batejat amb nom de sant, com Santa Maria de Queralt, o Sant Quirze de Pedret, o la Creu dels Rasos de Peguera, o la Plaça de Sant Pere, o el Portal de Santa Magdalena.

Topònims

Coneguda l'existència d'aquesta multitud d'hagiotopònims de Catalunya, cal fer-ne una anàlisi, que consistirà a fer la distinció entre primitius i els posteriors a la reorganització de l'església catalana, després de la reconquesta del país, entre els segles IX i XII.

Comprovem que alguns hagiotopònims ja existien el segle novè, quan es formà el que després hem anomenat la Marca Hispànica, o almenys no tenim notícia del seu origen. Aquest fet es dona, per posar un

exemple, a Sant Cugat del Vallès, Sant Julià de Canalda, a Sant Quirze de Pedret, a Sant Martí de Saldes i a molts altres Sant Martí; a Sant Llorenç prop Bagà, a Santa Fe, a Santa Oliva, a Sant Just d'Olius, a Sant Serni de Tavèrnoles o de la Pedra, i els altres, com Sant Miquel, Santa Eulàlia. Quan es reconstruí el monestir de Sant Cugat, els monjos ja no es recordaren o no foren atrets per l'atenció devocional d'aquest sant, que donà nom al lloc i a l'anterior monestir; el nou titular fou sant Pere. A Santa Fe, municipi d'Oluges, també en el segle onzè s'adoptà per patró de l'església sant Pere, malgrat la memòria que encara s'hi conservava de la santa Fe, ja que li dedicaren un retaule, que ara està en el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. Sant Just d'Olius, el segle onzè, fou rebatejat amb el nom de Sant Salvador; per això s'anomena Sant Salvador de Sant Just. Santa Oliva del Baix Penedès prengué per patrona Santa Maria i encara fan la festa major per Santa Maria d'agost. Sant Vicenç de Corbera (Castellar del Riu), ara Santa Maria.

Aquests i segurament alguns milers més són un testimoni d'una tradició tardoromana o gòtica que havia marcat el nostre país. No gaire lluny tenim un document arqueològic, confirmat amb documents escrits del segle dotzè i una tradició immemorial, que és el Martyrium de Sant Eudald de Sorba, que també adoptà per patrona Santa Maria.

Hem de dir que la manca de notícies escrites dels primitius hagiotopònims és deguda a les destruccions massives d'institucions religioses en l'època musulmana.

Ens donen també alguna llum les actes dels concilis del temps dels gots i l'altra bibliografia anotada, conservada a Migne.

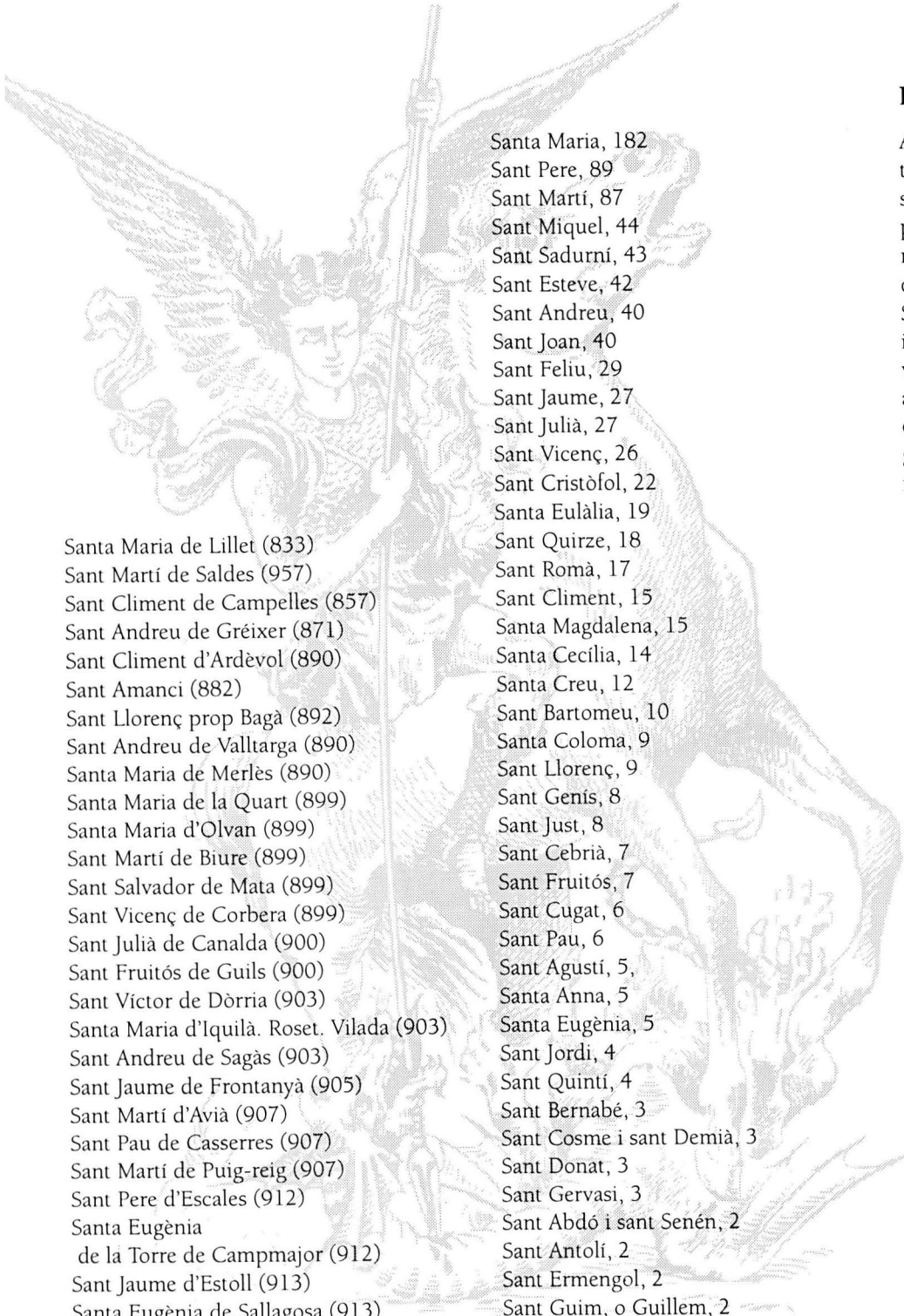
Molts d'aquests sants que han donat el nom a molts llocs, si no eren del nostre país procedien de l'altra banda dels Pirineus, com sant Eudald, que fou sebotat a Sorba. Un altre sant del nostre país o de les comarques veïnes del nord o de les Gàlies fou sant

Serni, que ha donat nom a moltes esglésies i llocs, sobretot des de Catalunya fins a Navarra. Encara que sant Antolí no es trobi gaire als Països Catalans, sabem que les seves relíquies foren portades pels darrers reis gots des del sud de França cap al nord de la Península; a principis del segle onzè, el rei Sanç el Major de Navarra, que governà des de la Ribagorça fins a Galícia, les portà a Palència, on es conserven en la cripta de la catedral. Aquest rei tenia per conseller l'abat Oliva, que molt probablement es devia reservar relíquies del sant per a la consagració de noves esglésies, com fou la de Sant Antolí, del bisbat de Vic.

Sant Martí, encara que no fos màrtir, arrelà fortament en la tradició litúrgica romana i popular, com ho veiem en l'abundant iconografia. La difusió de sant Miquel tingué un motiu popular en la seva qualitat de cap de l'exèrcit celestial enfront del poder del dimoni, tot fonamentat en l'Apocalipsi i, la seva iconografia, en els murals dels absis i anteriorment en els *Beatus*.

L'església catalana, i per tant postmusulmana, acceptà moltes herències gòtiques en l'antroponímia, en l'art i en la vida social; es romanitzà en molts aspectes, s'adherí al culte de les relíquies dels sants, però en el santoral instaurà una nova fase amb els nous sants que s'anaven inscrivint al martirologi, sense ésser màrtirs; no s'oblidaren tots els que procedien de la fase anterior, si bé no fou per la seva condició de màrtirs. Alguns personatges foren proclamats sants per l'entusiasme popular, abans que el Papa els canonitzés, i algun no ho fou mai, com l'emperador Carlemany; ho fou el bisbe d'Urgell, sant Ermengol, que morí el 1035 i, anys abans del 1079, ja tenia capelles dedicades a diversos llocs, com Olius i Pinell.

A més dels hagiotopònims d'origen immemorial, podem veure les preferències dels nostres cristians, en les primeres centúries de l'església catalana, resseguint algunes consagracions o dotacions d'esglésies:

Santa Maria de Lillet (833)
Sant Martí de Saldes (957)
Sant Climent de Campelles (857)
Sant Andreu de Grèixer (871)
Sant Climent d'Ardèvol (890)
Sant Amanci (882)
Sant Llorenç prop Bagà (892)
Sant Andreu de Valltarga (890)
Santa Maria de Merlès (890)
Santa Maria de la Quart (899)
Santa Maria d'Olvan (899)
Sant Martí de Biure (899)
Sant Salvador de Mata (899)
Sant Vicenç de Corbera (899)
Sant Julià de Canalda (900)
Sant Fruitós de Guils (900)
Sant Victor de Dòrria (903)
Santa Maria d'Iquilà. Roset. Vilada (903)
Sant Andreu de Sagàs (903)
Sant Jaume de Frontanyà (905)
Sant Martí d'Avià (907)
Sant Pau de Casserres (907)
Sant Martí de Puig-reig (907)
Sant Pere d'Escales (912)
Santa Eugènia
de la Torre de Campmajor (912)
Sant Jaume d'Estoll (913)
Santa Eugènia de Sallagosa (913)
Sant Joan de Montdarn (922)

Santa Maria, 182
Sant Pere, 89
Sant Martí, 87
Sant Miquel, 44
Sant Sadurní, 43
Sant Esteve, 42
Sant Andreu, 40
Sant Joan, 40
Sant Feliu, 29
Sant Jaume, 27
Sant Julià, 27
Sant Vicenç, 26
Sant Cristòfol, 22
Santa Eulàlia, 19
Sant Quirze, 18
Sant Romà, 17
Sant Climent, 15
Santa Magdalena, 15
Santa Cecília, 14
Santa Creu, 12
Sant Bartomeu, 10
Santa Coloma, 9
Sant Llorenç, 9
Sant Genís, 8
Sant Just, 8
Sant Cebrià, 7
Sant Fruitós, 7
Sant Cugat, 6
Sant Pau, 6
Sant Agustí, 5,
Santa Anna, 5
Santa Eugènia, 5
Sant Jordi, 4
Sant Quintí, 4
Sant Bernabé, 3
Sant Cosme i sant Demià, 3
Sant Donat, 3
Sant Gervasi, 3
Sant Abdó i sant Senén, 2
Sant Antolí, 2
Sant Ermengol, 2
Sant Guim, o Guillem, 2
Sant Ponç, 2

En l'acta de Santa Eugènia de la Torre de Campmajor, hi consta l'existència de les esglésies sufragànies de Sant Esteve, Sant Pere i Sant Feliu.

Fins a l'any mil hi hauríem d'afegir una bona llista d'esglésies preromàniques de moltes de les quals no es conserva l'acta de la dotació, encara que en podem estudiar l'arquitectura. Aquestes són una mostra dels patrons de la naixent església catalana.

Una altra mostra de les preferències dels cristians catalans fins a finals del segle XI pot ésser el catàleg de titulars d'esglésies parroquials i altres capelles més importants, anteriors al segle XII. En els tres bisbats d'Urgell, Vic i Girona, que representaven llavors la gran part de Catalunya, tenim:

Aquests nombres s'inflarien força si hi comptéssim les ermites i la proporció seria molt diferent si allarguéssim el període fins al segle XIII.

Sant Serni s'estengué poc a Girona i menys al sud de Catalunya.

Sant Pau, moltes vegades és el de Narbona.

Sant Cugat es troba poc a les marques de ponent.

Sant Jordi fou més difós a les comarques de ponent i del sud de Catalunya.

Existien unes quantes esglésies titulades del Sant Sepulcre; una d'elles fou l'altar de la Confessió d'Olius (cripta), dedicat al Sant Sepulcre.

Hagiotopònims del Berguedà

A les advocacions d'esglésies cal afegir els topònims sacralitzats, dels quals es pot presentar els més coneguts i escollint els que poden ésser medievals, sia perquè són verament primitius, sia perquè procedeixen d'un topònim primitiu, com el cognom Santandreu. S'ha d'observar també que la immensa majoria de les ermites, tant les que van compreses en la llista anterior com les altres, s'han convertit en topònims; quan citem Queralt, no pensem solament en l'església, sinó també en el lloc o en la muntanya:

Bòfia de Sant Jaume; Cint.

Cap de la Creu; Gósol.

Carena de Sant Feliu; Viver i Serrateix.

Castell de Sant Ferran; Berga.

Cap de l'Oratori; Gósol.

Collada de la Creu de Salgar; la Quar.

Coll de Santa Eugènia; Pedret.

Creu de l'Om; Bagà.

Creu de la Molina; Saldes.

Creu de Roset; Vilada.

Farga de Sant Vicent; Castellar de n'Hug.

Font de Santa Margarida; Cercs.

Mont Benet; Berga.

Puig de Sant Grau; Merlès.

Queralt Xic; Berga.

Santacreu; cognom.

Santaeulàlia; cognom.

Santa Eugènia; Sant Jaume de Frontanyà.

Santa Llúcia, o Santallúcia; diversos llocs.

Santa Maria i Santamaria; Serrateix i altres llocs, com el Bosc de Santa Maria.

Sant Bartomeu; barri de Berga.

Sant Cebrià, i Santcebrí; Guixers i altres llocs.

Sant Corneli; poble; Cercs.

Sant Crist dels Rasos de Peguera.

Sant Elies, o Santalies; masia d'Obiols.

Sant Esteve; colònia tèxtil; Balsareny.

Sant Grau, o Sant Guerau; Sorba.

Sant Just; Serrateix.

Sant Marc; Gironella.

Sant Marc, hostel de; Berga.

Sant Marc, muntanya de; Borredà.

Santovar; Cardona.

Sant Salvador, casa de; Olvan.

Sant Pere; masia de Vilada.

Sant Quintí; Cardona.

Sanmartí o Santmartí; cognom.

Turó de Santa Magdalena; Berga.

Antoni Bach

Historiador i arxiver